

ПИТАННЯ СІМЕЙНОГО ВИХОВАННЯ В ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ М. ОЛЕСНИЦЬКОГО

PROBLEMS OF FAMILY EDUCATION IN PEDAGOGICAL LEGACY OF M. OLESNYTSKY

Проблема усвідомлення здобутків та наукової спадщини представників духовної ланки освіти є надзвичайно актуальною в сучасних умовах розвитку суспільства, коли відбувається переосмислення духовних цінностей та життєвих пріоритетів. Нагальною потребою є повернення до світогляд українського народу, відродження сакраментального статусу родини як носія звичаїв і традицій. У цьому контексті особливої уваги заслуговує вивчення наукової спадщини педагогів Київської духовної академії, які досліджували проблеми сімейного виховання. Особливий інтерес становить діяльність М. Олесницького (1848–1905), професора богослов'я Київської духовної академії, автора наукових праць «Моральне богослов'я чи християнське вчення про моральність», «Із системи християнської моралі», кількох робіт з педагогіки. Ім'я М. Олесницького практично до останнього часу було невідомим українським педагогам. Огляд життя та педагогічних поглядів М. Олесницького становить мету цієї статті. Автором надано стислі біографічні відомості про життя вченого, оглянуто його педагогічні ідеї. Вказано, що праці М. Олесницького «Короткий курс педагогіки» та «Повний курс педагогіки» були відомими у 1880–1890-х роках та перевидавалися кілька разів. Виділено ключові положення педагогічної спадщини М. Олесницького: думки про гуманну педагогіку, національне виховання, розвиток розумових здібностей дітей. Описано типологію батьків та матерів. Науковцем виокремлено три типи батьків (авторитетний, меланхолічний чи драматичний, батько, який не приділяє уваги дітям) та три типи матерів (нервова, безтурботна, справжня мати). Засвідчено патріархальність поглядів ученого. Відзначено важливий складник змісту сімейного виховання, яким, на думку педагога, є морально-релігійне виховання. Учений вважав, що формування релігійності дитини, як і моральності, має починатись з раннього дитинства на основі прикладу батьків. У висновках зазначено, що серед викладачів Київської духовної академії другої половини XIX ст. М. Олесницьким здійснено найбільший внесок у розробку проблем родинного виховання. У перспективі дослідження – вивчення педагогічної спадщини С. Гогоцького, М. Зайцева, М. Маккавейського, П. Юркевича.

Ключові слова: сімейне виховання, духовна освіта, формування релігійності дитини, педагогічна спадщина, М. Олесницький.

The problem of understanding the achievements and scientific heritage of the spiritual aspect of education is extremely relevant in today's conditions of development of society, when there is a rethinking of spiritual values and life priorities. The return to the spiritual values that characterize the worldview of the Ukrainian people, the revival of the sacramental status of the family as a bearer of customs and traditions is an urgent need of the present days. In this context, special attention should be paid to the study of the scientific heritage of the teachers of the Kiev Theological Academy, which studied the problems of family education. Of particular interest is the work of M. Olesnitsky (1848–1905), the professor of theology of the Kiev Theological Academy, the author of scientific works "Moral Theology or the Christian doctrine of morality", "From the system of Christian morality", several works at pedagogy. The name of M. Olesnitsky until recently was unknown to Ukrainian teachers. An overview of the life and pedagogical views of M. Olesnitsky is the purpose of this article. The author provided concise biographical information about the life of the scientist, reviewed his pedagogical ideas. It is stated, that the works of M. Olesnitsky, his "Short Course of Pedagogy" and "Full Course of Pedagogy" were known in the 1880s–1890s and reissued several times. The key provisions of the pedagogical heritage of M. Olesnitsky are highlighted: thoughts on humane pedagogy, national education, development of children's mental abilities. Typology of fathers and mothers is described. The scientist identifies three types of fathers (authoritative, melancholy or annoying, father who does not pay attention to children) and three types of mothers (nervous, carefree, true mother). The patriarchal views of the scientist have been verified. The important component of the content of family education, which according to the teacher is moral and religious education, is noted. The scientist believed that the formation of the religiosity of the child, as well as morality, must begin with an early childhood on the basis of an example of parents. The conclusions state that among the teachers of the Kiev Theological Academy of the second half of the nineteenth century M. Olesnitsky made the greatest contribution to the development of problems of family upbringing. In the long run the study of the pedagogical heritage of S. Gogotsky, M. Zaitsev, M. Makkaevsky, P. Yurkevich will be carried out.

Key words: family education, spiritual education, formation of religious of children, pedagogical heritage, M. Olesnitsky.

УДК 37.018.1(09)(477) «18»
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085-2019-13-1-26>

Макаренко А.В.,

канд. пед. наук, доцент кафедри медико-біологічних основ, охорони життя та цивільного захисту ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»

Медяник О.В.,

студентка IV курсу педагогічного факультету ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Одним із пріоритетних напрямів сучасної вітчизняної педагогіки є усвідомлення й осмислення її першоджерел, зокрема теоретичного й практичного внеску представників духовної ланки освіти. Нагальною потребою є повернення до духовних цінностей, що характеризують світогляд україн-

ського народу, відродження сакраментального статусу родини як носія звичаїв і традицій. У цьому контексті особливої уваги заслуговує вивчення наукової спадщини педагогів Київської духовної академії, які досліджували проблеми сімейного виховання. Особливий інтерес становить діяльність М. Олесницького (1848–1905), професора

богослов'я Київської духовної академії, автора наукових праць «Моральне богослов'я чи християнське вчення про моральність», «Із системи християнської моралі», кількох робіт з педагогіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Останніми роками у вітчизняній педагогічній науці презентовано чимало робіт, що висвітлюють різні аспекти сімейного виховання, зокрема проблеми та зміст сімейного виховання у зарубіжних країнах (О. Демченко, Л. Калашник, С. Червонецька), взаємодію сім'ї та школи (Я. Журецький, С. Корнієнко, Л. Стахів), взаємини батьків і дітей (О. Косарева, І. Сіданіч), правові аспекти сімейного виховання (І. Васильківська, О. Горбач, Б. Левківський). Питання впливу виховних сімейних традицій на становлення особистості проаналізовано в історико-педагогічних дослідженнях О. Вишневського, М. Євтуха, М. Стельмаховича, О. Сухомлинської та ін. Проте поза увагою науковців залишаються питання сімейного виховання у педагогічній спадщині викладачів Київської духовної академії другої половини XIX століття, серед яких особливе місце посідає науково-педагогічний доробок М. Олесницького.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Слід зауважити, що ім'я М. Олесницького майже до останнього часу було невідомим як українським, так і російським педагогам. Воно увійшло до сучасної педагогіки завдяки С. Кузьмінній [1; 2; 3], яка почала вивчати науково-педагогічну діяльність Київської духовної академії XIX – початку XX ст. і визначила, що з середини XIX століття в академії почалося усвідомлення необхідності інституалізації педагогіки в системі освіти, а особливо у вищих навчальних закладах. Упродовж 1850-х – першої половини 1860-х років у Київській духовній академії (КДА) до курсів історії філософії або гомілетики (мистецтва проповіді) приєднували уроки з педагогіки, а в 1870–1880-х рр. їх вів М. Олесницький (1848–1905).

Метою цієї статті є огляд життя та педагогічних поглядів М. Олесницького.

Виклад основного матеріалу. Про події життя Маркеліна Олесницького відомо зовсім небагато. Він народився 1848 року на Волині в сім'ї священника, вчився у духовному училищі та семінарії, 1873 року закінчив Київську духовну академію, де й залишився викладати моральне богослов'я та педагогіку, згодом отримавши звання професора та ступінь доктора богослов'я. Як писав про нього у 1905 році П. Кудрявцев [4], науковець не намагався зробити кар'єру, головною справою свого життя він вважав вивчення морально-богословських питань та розробку власної педагогічної концепції.

М. Олесницький зробив великий внесок у справу інституалізації педагогіки і розвиток педагогічної освіти. З середини 1880-х років він почав

публікувати педагогічні курси. Відтоді його «Короткий курс педагогіки» та «Повний курс педагогіки» було перевидано кілька разів.

У педагогічній спадщині М. Олесницького вагоме місце посідають ідеї гуманізму. Поняття «гуманність» науковець тлумачить як кінцеву мету виховання, яка характеризується гармонійним поєднанням всіх талантів дитини: фізичних, розумових та перш за все релігійно-духовних [5, с. 115].

На думку М. Олесницького, невід'ємним чинником гуманної педагогіки є індивідуальний підхід учителя до учня. Звертаючи увагу на те, що всі діти різні, проходження цього складного процесу має супроводжуватися врахуванням статі дитини, її темпераменту, віку та розумових здібностей. Важливим складником М. Олесницький вважав «національне» виховання дитини, яке відбувається під час проведення вітчизняних свят та ознайомлення з біографіями національних героїв [5, с. 108].

Щодо врахування розумових здібностей, то М. Олесницький акцентує свою увагу тільки на сильних та слабких дітях, умисно оминаючи тих, які мають середній рівень знань. Навчаючи талановитих учнів, учитель має остерігатись появи лінощів та їхньої гордості [5, с. 265]. Стосовно слабких дітей педагог рекомендує не поспішати у процесі їхнього навчання, час від часу створювати «ситуації успіху». Також він вважав за необхідне просте спілкування з учнями й обов'язкове вивчення того, чим найбільше цікавиться кожна дитина. Далі, відштовхуючись від предмета зацікавленості, необхідно будувати все навчання та всю загальну освіту [6, с. 93].

Метою виховання, на думку М. Олесницького, у жодному разі не має ставати приготування учня до заняття якоїсь посади в дорослому житті. Мета освіти полягає в самому учневі, в розвитку його здібностей [5, с. 121].

Важливим виховним компонентом, як стверджував М. Олесницький, є звернення уваги на проблему перевантаження дитини у процесі навчання. Виконання домашнього завдання у жодному разі не може займати весь позакласний час учня. Цей час має враховувати також необхідність дозвілля, ігор та спілкування з однолітками та заняття особистими вподобаннями: малюванням, музикою або чимось іншим. Це пов'язано насамперед з тим, що надмірне перевантаження дитини у навчанні може призвести до фізичного чи психічного виснаження дитини та нашкодити їй [5, с. 265].

Особливий інтерес становить виділення М. Олесницьким типології батьків і матерів. Науковцем було виокремлено три типи батьків:

– авторитетний, справедливий батько, який приділяє увагу дітям; саме у сім'ях з таким батьком створюються всі умови для нормального виховання дітей; М. Олесницький вказував, що

«розвиток у дітей авторитету до батька зумовлюється природними якостями батька як зрілого чоловіка, місцем його в сім'ї, як голови родини і суспільного діяча» [5, с. 222];

– меланхолічний чи дратівливий татко, котрий до дітей ставиться суворо, а інколи і жорстоко;

– батько, який не приділяє дітям уваги, а всі турботи з їхнього виховання перекладені на матір.

На думку вченого, виховання дітей в основному має покладатись на матір. М. Олесницький виступав проти будь-якої професійної діяльності матері, що загалом засвідчує патріархальність поглядів ученого. Ним виділено три типи матерів:

– нервова мати, яка любить дітей і турбується про них, проте вона може бути непослідовною в своїх діях: може карати через дрібниці або надмірно виявляти свою любов до дитини;

– безтурботна мати, яка у вихованні дитини покладається на нянь і гувернерів;

– справжня мати, любляча і вимоглива, яка старанно доглядає і виховує дітей, діяльність якої обмежується неширокою, але глибокою сферою сімейного дому [4, с. 10].

Для успішної реалізації особистості в суспільстві, зазначав М. Олесницький, необхідно, щоб усі діти в обов'язковому порядку залучалися до навчання в школі, серед однолітків, а не отримували індивідуальні уроки вдома з учителем [5, с. 259]. Це особливо важливо для розумово відсталих учнів, тому що, перебуваючи у колі своїх однолітків, дитина почне напружуватись та розвивати свої розумові здібності [5, с. 91].

М. Олесницький приділяв увагу і якості навчальних засобів, зокрема підручників. Він був переконаний, що саме завдяки правильно складеним книжкам «для читання» гарантується високий рівень успіху дітей у загальноосвітній школі, якого можна досягти вже в початкових класах. Цей факт, на думку педагога, даремно ігнорується тими педагогами, які намагаються досягти високих результатів учнів завдяки впровадженню нових предметів [6, с. 221]. Він не погоджувався з односторонністю під час вибору або створення підручників, спрямованих переважно на розвиток мислення та пам'яті, а вже потім на формування почуттів та фантазії. У цьому контексті М. Олесницький висловлював думку стосовно напряму змісту підручника. Він вважав, що так само, як і всі предмети в школі розділяються на природні та історичні, так і зміст підручника «для читання» має бути симфонічним поєднанням природного та історичного елементів. Цей підручник мусить ознайомлювати учнів як зі стосунками між людьми, ставленням до природи та до Бога, так і з явищами природи. Весь підручник «для читання» має вміщати в себе класичну народну освіту та християнський дух. Статті, які будуть у ньому розміщені, мають бути зразковими і за напрямом, і за формою, і за змістом. Звісно,

вони мають бути пристосованими до здібностей та віку дітей, але загалом вони мають цікавити і дорослих читачів [6, с. 223].

Важливим складником змісту сімейного виховання, на думку педагога, має бути морально-релігійне виховання. Учений вважав, що формування релігійності дитини, як і моральності, має починатись з раннього дитинства, адже релігія «дуже близька для дитячого духу. І якщо виходити із загального педагогічного твердження, що тільки те може міцно закріпитися у дитячій душі і стати живим, визначальним для всього життя принципом, що з ранніх років буде насажене в ній, слід починати релігійне виховання дитини з ранніх років життя» [5, с. 274]. До основних методів морально-релігійного виховання М. Олесницьким віднесено приклад батьків, спільне виконання релігійних обрядів, бесіди.

Найбільшим внеском М. Олесницького у формування сучасної педагогіки були його ідеї викладання педагогіки, які опирались на освіту як симфонію віри в Бога та людського розуму. Це передбачало, що педагогіку слід викладати, враховуючи основні принципи християнського віровчення та в контексті перешкод, що з'являлися в процесі формування педагогіки як науки. Також необхідно залучати історію педагогіки, її національні аспекти та сучасний стан.

Вчені (Б. Год [7], О. Хмельницька [8]), які розпочинають вивчення педагогічної спадщини М. Олесницького, вказують, що науковець у своїх працях з питань виховання досить ґрунтовно розкрив зміст сімейного виховання.

Без сумніву, теорія виховання М. Олесницького виходила з християнського розуміння людини як «образу Божого». Вчений вважав, що виховання має допомогти дитині усвідомити особистий зв'язок з Богом і підпорядкувати всі свої бажання та сили Божому закону.

Загалом, курси педагогіки, які викладав М. Олесницький у Київській духовній академії, відіграли важливу роль для інституалізації педагогіки, протистояли педагогічній секуляризації й поширювали «культуру педагогіки», ґрунтовану на християнському світогляді.

Висновки. Отже, аналіз педагогічної спадщини М. Олесницького довів, що науковцем досліджено ключові аспекти сімейного виховання, зокрема необхідність родинного морально-релігійного виховання, використання науково-педагогічних знань під час виховання дитини у сім'ї, потребу сімейного розумового виховання дітей, створено типологію батьків і матерів, доведено необхідність забезпечення фізичного, естетичного виховання дітей у сім'ї. Серед викладачів Київської духовної академії другої половини XIX ст. М. Олесницьким здійснено найбільший внесок у розробку проблем родинного виховання. Вважаємо перспективним

вивчення педагогічної спадщини інших викладачів Київської духовної академії, серед яких заслуговують на увагу імена С. Гогоцького, М. Зайцева, М. Маккавейського, П. Юркевича.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Кузьміна С.Л. Київська духовна академія XIX – початку XX ст. та її роль у розвитку вітчизняної педагогічної культури та освіти. *Труди Київської духовної академії*. Київ, 2009. 300 с.
2. Кузьміна С.Л. Філософія освіти та виховання в київській академічній традиції XIX – початку XX ст. Сімферополь, 2010. 551с.
3. Кузьміна С.Л. Олесницький Маркеллин Алексеевич. URL: <http://redrussia.narod.ru/divinity/olesnickij.html> (дата звернення: 15.05.2019).
4. Кудрявцев П.П. Профессор Маркеллин Алексеевич Олесницький. *Труды Киевской духовной академии*. Т.4. Київ, 1905. 675 с.
5. Олесницький М.А. Курс педагогіки. Руководство для женских институтов и гимназий, для высших

женских курсов и для всех, занимающихся воспитанием детей. Киев, 1885–1887. Вып. 1: Теория воспитания. 334 с.

6. Олесницький М.А. Курс педагогіки. Руководство для женских институтов и гимназий, для высших женских курсов и для всех, занимающихся воспитанием детей. Киев, 1885–1887. Вып. 2: Теория обучения. 280 с.

7. Год Б. Питання сімейного виховання у педагогічній спадщині викладачів Київської духовної академії (друга половина XIX ст.). *Педагогіка та психологія*. 2012. Вип. 42. С. 132–138. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpkhnpu_ped_2012_42_22 (дата звернення: 12.05.2019).

8. Хмельницька О. Питання сімейного виховання у педагогічній спадщині М. Маккавейського. *Гуманітарний вісник*, 2015. № 36. С. 175–182. URL: <http://ephsheir.phdpu.edu.ua:8081/xmlui/bitstream/handle/8989898989/2107/23.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (дата звернення: 12.05.2019).